

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Перегляд рішень у касаційному порядку потребує вивчення можливих шляхів модернізації касаційного провадження як процесуальної форми перегляду судових рішень, що набрали законної сили. С.Ю. Кац свого часу правильно відмічав, що ця форма забезпечує не тільки ухвалення законних та обґрунтованих рішень, а й підвищення авторитету судового органу [3, с. 73].

Метою даної статті є дослідження модернізації процесуальної форми касаційного провадження, що пов'язано з визначенням належної судової процедури розгляду касаційної скарги. Це, у свою чергу, дозволить оптимізувати такий розгляд з метою оперативного вирішення такої скарги, причому він не повинен нагадувати, за влучним виразом В.В. Комарова, «такого собі дуже великого, але слабкого динозавра» [5, с. 30].

Завдання статті полягає в аналізі процесуальної форми касаційного провадження як від-

биття в ньому руху касаційної скарги – від її подачі до можливого ухвалення рішення Верховним Судом України. Відповідно до вимог ст. 326 ЦПК суд касаційної інстанції зобов'язаний у 10-денний строк з дня отримання касаційної скарги вирішити питання про відкриття касаційного провадження, і про відмову в цьому повернення касаційної скарги. При відкритті касаційного провадження суддя-доповідач витребує цивільну справу, про що постановляє відповідну ухвалу й установлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу. Водночас за наявності необхідних підстав він вирішує питання про зупинення виконання судового рішення. Процедура вирішення питання обґрунтованості касаційної скарги й відкриття касаційного провадження одноособово суддею-доповідачем у правовій літературі зазнала справедливої критики. Так, Ю.Колтонюк пише, що суддя-доповідач лише зі змісту цієї скар-

ги без витребування справи не може зробити неупередженого висновку про те, що скарга є необґрунтованою, а викладені в ній положення не викликають необхідності перевірки матеріалів справи. Питання про обґрунтованість касаційної скарги або, навпаки, про її необґрунтованість, належить вирішувати колегіально [4, с. 10].

На відміну від апеляційного провадження, перегляд у касаційному порядку містить підстави для відмови у відкритті провадження касаційного. На нашу думку, наявність законодавчо закріплених підстав для відмови в прийнятті касаційної скарги є цілком обґрунтованим, оскільки вони передбачають можливість для поширення наслідків запровадження, так би мовити, процесуальних фільтрів і неприйняття касаційних скарг необґрунтованих.

Пункт 1 ч. 3 ст. 328 ЦПК України передбачає, що у відкритті касаційного провадження може бути відмовлено з приводу того, що справа не підлягає касаційному розгляду в порядку цивільного судочинства. Вважаємо, що зазначену норму необхідно розуміти так, що випадки її реалізації можливі при оскарженні судових актів, що не стосуються об'єктів касаційного оскарження відповідно до пунктів 1 і 2 ч.1 ст.324 ЦПК, і за умови ос-

карження в касаційному порядку судового рішення, яке не є предметом указанного оскарження.

Стаття 324 ЦПК як передумову касаційного оскарження закріплює перегляд рішення, що оскаржується в апеляційному порядку. Тому за браком такої передумови суддя-доповідач відмовляє у відкритті цього провадження за п. 2 ч. 3 ст. 328 ЦПК. Як вбачається, такий підхід законодавця є обґрунтованим з точки зору обмеження прав на цю дію з позиції «процесуальних фільтрів» касаційного провадження.

Відмова у відкритті касаційного провадження можлива також за наявності обставин, визначених у пунктах 3 і 4 ч. 3 ст. 328 ЦПК. Ідеться про існування ухвал суду касаційної інстанції про закриття провадження у зв'язку з відмовою особи від касаційної скарги, а також про відхилення скарги або про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на це ж саме рішення чи ухвалу.

Застосування п. 5 ч. 2 ст. 328 ЦПК можливе за умови необґрунтованості касаційної скарги й тому, що викладені в ній доводи не викликають потребу в перевірці матеріалів справи. Слід указати на те, що законодавство не окреслює вимог до обґрунтованості касаційної скарги. З урахуванням положення

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

про перевірку судом касаційної інстанції лише вимог законності судового рішення, ч. 4 ст. 328 ЦПК дозволяє під обґрунтованістю касаційної скарги розуміти доведеність у її змісті порушень судами першої й апеляційної інстанцій норм матеріального й процесуального права, які є підставою для скасування судового рішення. Проте, якщо суд касаційної інстанції дійде висновку про неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм права процесуального при розгляді цивільної справи, в касаційне провадження відкриватиметься незалежно від того, чи обґрунтована касаційна скарга.

Стаття 328 ЦПК не містить процесуальних наслідків відмови у відкритті касаційного провадження. Зміст ч. 3 ст. 328 ЦПК наводить на думку про можливість повторного звернення до суду касаційної інстанції при відмові у відкритті з підстав, визначених у пунктах 2 і 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК. Відсутність певних передумов, про які йдеться в зазначених пунктах ч. 3 ст. 328 ЦПК, не може бути наслідком недопустимості касаційної скарги. У такому разі касаційний суд має дати особі час на виправлення недоліку [11, с. 3]. Усунення останнього підстав для відмови у відкритті касаційного провадження, можливе. Важливо, що така мож-

ливість повторного подання касаційної скарги підтримується Вищим господарським судом України й науковцями-процесуалістами [1, с. 5]. Тому у вищевказаних випадках повторне звернення до касаційного суду можливе за наявності 2-х умов: а) усунення особою підстав відмови у відкритті касаційного провадження, закріплених у пунктах 2 і 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК; б) подання разом зі скаргою заяви про поновлення строку на таке оскарження, якщо особа пропустила його, що стало наслідком усунення підстав, указаних в цих пунктах.

Як уже зазначалось, касаційне оскарження підлягає відкриттю незалежно від обґрунтованості касаційної скарги при неправильному застосуванні судом норм матеріального права чи порушенні норм права процесуального. Однак такий нормативний припис ч. 4 ст. 328 ЦПК не узгоджується з вимогами цивільного процесуального законодавства про обов'язковість указівки в тексті скарги суті цих порушень. За таких умов нівелюється обов'язковість обґрунтування касаційної скарги. Звідси виникає проблема щодо відмови у відкритті касаційного провадження на підставі п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК. Тому положення ч. 4 ст. 328 ЦПК суперечать законодавчим приписам щодо обов'язковості обґрунтування в касаційній скар-

зі порушень норм матеріального й (чи) процесуального права і змушує суд касаційної інстанції самостійно знаходити порушення судами норм процесуального права й неправильне застосування норм матеріального права. Оскільки такі висновки суд повинен зробити на етапі вирішення питання про відкриття касаційного провадження у справі без аналізу її матеріалів і оскаржуваного рішення, вважаємо, що це є додатковим аргументом недоцільності застосування ч. 4 ст. 328 ЦПК.

Диспозитивні засади цивільного судочинства надають можливість заінтересованої особи приєднатися до касаційної скарги шляхом подання заяви як процесуального засобу. Однак цивільне процесуальне законодавство не передбачає ні форми, ні змісту останньої. Сам факт приєднання до касаційної скарги свідчить про згоду цієї особи зі змістом і вимогами скарги. Ось чому, як видиться, заява не обов'язково повинна містити правове обґрунтування. У той же час вона повною мірою має свідчити про згоду заінтересованої особи з касаційною скаргою й не має містити будь-яких додаткових клопотань, вимог чи правових обґрунтувань останньої. Отже, в заяві про приєднання до касаційної скарги мають бути викладені тільки згода заінтере-

сованої особи з вимогами касаційної скарги й бажання приєднатись до них.

Підкреслимо, що цивільне процесуальне законодавство не передбачає механізму приєднання до касаційної скарги осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права й обов'язки. Пояснюється це наступним. Коло таких осіб неможливо встановити при надісланні копій касаційної скарги. За таких обставин реалізація зазначеними особами права касаційного оскарження можлива при застосуванні положень ст. 348 ЦПК.

Відповідно до ст. 330 ЦПК реалізація заінтересованою особою зазначених у вказаній нормі диспозитивних прав має певні особливості й деякі обмеження. Так, доповнити чи змінити касаційну скаргу вона вправі не на будь-якому етапі касаційного провадження, а виключно у строк, наданий законодавством для касаційного оскарження судового рішення [12, с. 16]. Зазначена норма закріплює право заінтересованої особи відкликати скаргу або відмовитись від неї. Різниця між цими діями виявляється в наступних положеннях: 1) відкликати касаційну скаргу можливо до початку розгляду справи в суді касаційної інстанції, а відмовитись від неї можна на будь-якому етапі каса-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ційного провадження – аж до його закінчення; 2) при відкритті скарги суддя виносить ухвалу про її повернення (що не перешкоджає звернутися з касаційною скаргою вдруге за умови дотримання строків касаційного оскарження або їх поновлення), а при відмові від касаційної скарги суддя, який готує справу до розгляду, виносить ухвалу про закриття провадження (що виключає повторне оскарження рішень (ухвал) особою, яка відмовилась від скарги).

Цивільне процесуальне законодавство не містить відповіді на запитання, які процесуальні дії належить виконувати особам, які приєдналися до касаційної скарги, у разі відкриття заінтересованою особою чи у разі відмови від неї. Аналіз частин 4 і 5 ст.330 ЦПК дає підстави стверджувати, що при вчиненні особою, яка подала касаційну скаргу, зазначених дій позиція осіб, які приєдналися до скарги, не має значення. Законодавство чітко встановлює, що при відкритті скарги вона повертається, а при відмові від неї касаційне провадження закривається. При цьому, як уже зазначалось, воля на продовження розгляду справи з боку осіб, які приєдналися до касаційної скарги, для суду не має значення. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне доповнити ЦПК положенням, яке повною

мірою гарантувало б вищевказаним особам реалізацію права на касаційне оскарження незалежно від того, що сама особа, яка подала скаргу, відкликала її чи відмовилася від неї.

Враховуючи форми касаційного провадження, можемо стверджувати, що вивчення цивільної справи після її витребування й підготовка доповіді суддею-доповідачем – важливі елементи цієї процедури. Оскільки питання про відповідність касаційної скарги вимогам ст. 326 ЦПК вирішується суддею-доповідачем за правилами статей 327 і 328 ЦПК, то при підготовці справи до розгляду ним досліджуються матеріали справи й готується доповідь, у якій викладаються обставини, необхідні для ухвалення рішення суду касаційної інстанції, з'ясовуються питання про склад осіб, які беруть участь у справі. Сам факт підготовки останньої до розгляду свідчить про те, що рішення (ухвала), що оскаржується, переглядатиметься судом касаційної інстанції по суті. У своїй доповіді суддя викладає, які обставини справи слід з'ясувати для прийняття відповідного рішення цим судом. Вирішуючи питання про склад осіб, які братимуть участь у розгляді справи, суддя-доповідач повинен виходити із визначених меж оскарження і з доцільності участі у справі зазначених

суб'єктів.

При характеристиці ролі судді-доповідача вбачається логічним твердження Л.Ф. Лєсницької, що існуючий порядок у низці випадків призводить до підміни колегіального розгляду скарги на рішення, що набрало законної сили. Ідеться про одноособове вирішення суддею-доповідачем питання про наявність чи відсутність підстав для скасування або зміни судового рішення [7, с. 362, 363].

Разом із тим вважаємо, що в ст. 332 ЦПК містяться певні юридико-технічні неточності й невідповідності. За ч. 1 ст. 332 ЦПК попередній розгляд справи належить проводити в нарадчій кімнаті, а ч. 2 ст. 332 ЦПК передбачає цю процедуру у формі судового засідання. Судове засідання є процесуальною формою судового розгляду, а нарадча кімната і прийняття рішення в ній – це частина судового засідання. Тому, з нашого погляду, вимоги частин 1 і 2 ст. 332 ЦПК – очевидна неузгодженість щодо умов і процедур проведення попереднього розгляду справи касаційним судом. Проведення судового засідання в нарадчій кімнаті саме по собі викликає певні заперечення, оскільки функціональне призначення останньої зводиться до ухвалення рішення (ухвали) судом. Стаття 195 ЦПК закріплює правило, що нарад-

чою кімнатою повинно бути спеціально обладнане приміщення, призначене для прийняття судових рішень, а не для проведення судових засідань.

Згідно ч. 3 ст. 332 ЦПК у попередньому розгляді касаційний суд за відсутності підстав для скасування судового рішення відхиляє касаційну скаргу й залишає оскаржуване рішення без змін або ж скасовує його без проведення розгляду справи за наявності підстав для цього незалежно від доводів касаційної скарги. Висновок щодо з'ясування підстав для задоволення касаційної скарги чи залишення в силі судового рішення ґрунтується на даних судді-доповідача після вивчення ним цивільної справи. Зазначена норма, як і цивільне процесуальне законодавство в цілому, не наводить переліку підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення. На наше переконання, спираючись на ч. 3 ст. 335 ЦПК, такими підставами слід вважати порушення судами норм права, коли касаційний суд може зробити висновок без урахування пояснень учасників спірних процесуальних правовідносин і розгляду справи в порядку ст. 333 ЦПК.

У касаційному порядку справа розглядається колегією у складі 5-ти суддів без повідомлення осіб, які беруть в ній

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

участь. У зв'язку із цим треба нагадати про те, що в раніше діючому цивільному процесуальному законодавстві закріплювалось правило, що розгляд справи судом касаційної інстанції відбувався колегією у складі 2/3 палати і що таке положення неодноразово зазнавало справедливої критики з боку правознавців [2, с. 4], оскільки слухання справи меншим складом сприятиме більш оперативному її розгляду судом касаційної інстанції.

У разі необхідності особи, які брали участь у справі, можуть бути викликані для надання пояснень по справі. У цілому ж порядок розгляду справи в касаційному суді суттєво відрізняється від її слухання в судах першої чи апеляційної інстанцій, де заінтересована особа попереджається про час і місце цієї процедури. Розгляд справи в останніх за відсутності осіб, яким не було повідомлено про час і місце її слухання, є безумовною підставою для скасування судового рішення й направлення справи на новий розгляд.

За загальним правилом справа розглядається в суді касаційної інстанції без повідомлення осіб, які беруть участь у ній. Частина 1 ст. 333 ЦПК передбачає, що в разі необхідності останні можуть бути викликані в судові засідання касаційного

суду для надання пояснень у справі. Проте законодавство не наводить переліку випадків такої необхідності. З нашого погляду, обмеження для осіб, які беруть участь у справі при її розгляді, мають обґрунтований характер. З урахуванням цього ми не можемо погодитися з думкою окремих науковців про необхідність закріплення на законодавчому рівні положення, згідно з яким кожен етап перевірки законності судового рішення, що набрало законної сили, має здійснюватися у судовому засіданні із заслуховуванням позицій осіб, які беруть участь у справі [Див.: 7, с. 362; 10, с. 210].

Обмеження щодо участі таких осіб у суді касаційної інстанції можуть бути предметом критики з точки зору обмеження доступу до суду або полеміки стосовно доцільності змін у ч. 1 ст. 333 ЦПК. Як вбачається, існуючі правила щодо цього не можна визнати обмеженням доступу до суду. При цьому ми виходимо з вимог Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини та практики Європейського суду з прав людини. Так, у справах «Монелль проти Швеції» (рішення від 22 лютого 1984 р.) та «Моріс проти Швеції» (рішення від 2 березня 1987 р.) перед Судом постало питання про можливість відступу від принципу відкритого розгляду справи, на

якому особа може бути присутньою й обстоювати свої позиції з огляду на особливості національного процесуального права. Суд постановив: якщо розгляд у суді першої інстанції був гласним, відсутність участі особи в судах вищих інстанцій може бути виправдана специфічністю процедури. Якщо скарга стосується виключно питання права, а не факту, то, на думку Суду, вимоги гласного розгляду вважаються дотриманими й тоді, коли заявникові не була надана можливість особисто бути заслуханим у касаційному суді [6, с. 648, 649].

Після відкриття головоючим судового засідання суддя-доповідач ознайомлює присутніх зі змістом оскаржуваного рішення й доводами касаційної скарги. Якщо в судовому засіданні присутні особи, які беруть участь у справі, вони дають пояснення в порядку, визначеному ч. 4 ст. 333 ЦПК. Ця норма не передбачає можливості давання пояснень особами, щодо яких суд вирішив питання про їх права й обов'язки і які не належать до кола осіб, які беруть участь у справі. Вважаємо, що останні повинні мати право давати пояснення в засіданні суду касаційної інстанції як суб'єкти права на касаційне оскарження. Проте особливість касаційного провадження в частині обмеження участі таких осіб

при розгляді справи є однією з відмінних рис вітчизняної касації. Тому, як уже зазначалось, ця обставина не є порушенням принципу, згідно яким учасники процесу мають право бути не лише вислуханими, а й почутими судом [8, с. 331-337].

Можливість для осіб, які беруть участь у справі, наведення у своїх поясненнях у суді касаційної інстанції тільки тих доводів, які стосуються підстав касаційного розгляду справи, зумовлюється межами й підставами касаційного оскарження. Якщо особа бажає щось доповнити по суті касаційної скарги чи змінити її вимоги, вона вправі виконати такі дії протягом строку на касаційне оскарження відповідно до ст. 330 ЦПК. На етапі розгляду справи судом касаційної інстанції особа не наділена можливостями вчиняти дії, визначені цією статтею. У судовому засіданні під час розгляду справи вона вправі давати пояснення з обмеженнями, визначеними в ч. 5 ст. 333 ЦПК.

У разі необхідності суд може оголосити перерву в слуханні справи або відкласти її розгляд. Ці процесуальні дії провадяться судом за правилами їх учинення в суді першої інстанції. Оскільки норми, що регулюють касаційне провадження, не передбачають наслідків неявки в судове засідання заінтересованих осіб,

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

викликаних у порядку ч. 1 ст. 333 ЦПК, суд касаційної інстанції вправі відкласти розгляд справи. При повторній неявці цих осіб у судове засідання касаційний суд вправі розглянути справу за існуючими матеріалами або скасувати оскаржуване рішення за наявності до цього підстав і залишити заяву без розгляду (ст. 340 ЦПК), оскільки належним чином повідомлений позивач не з'явився в судове засідання без поважних причин і не повідомив про причини неявки, а від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності.

Особливість прояву цивільного процесуального права в касаційному провадженні полягає в тому, що розпорядження правами щодо ліквідації спору належить сторонам незалежно від того, хто з них є ініціатором звернення до суду. Порядок і наслідки вчинення сторонами вказаних дій регламентуються відповідними нормами провадження по справі в суді першої інстанції (статті 174, 175 і 205 ЦПК).

Поряд із цим ст. 334 ЦПК не закріплює право відповідача при перегляді рішення (ухвали) су-

дом касаційної інстанції визнати позов. Це зумовлюється тим, що касаційний суд не розглядає спору по суті, а переглядає винесені за результатами розгляду справи рішення чи ухвали.

У юридичній літературі пропонується обмежити позивача в реалізації окремих процесуальних прав на стадії нового розгляду справи після скасування рішення судом касаційної інстанції (надавати докази, змінювати предмет чи підстави позову) [9, с. 21]. На наше переконання, реалізація в цивільному процесуальному законодавстві такої пропозиції не повинна бути безмежною, а можлива зважаючи на висновки й мотиви суду касаційної інстанції, через які рішення скасовано.

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо за доцільне зробити висновок про необхідність внесення змін до вищевказаних норм цивільного процесуального законодавства з урахуванням наведених пропозицій. Такий крок сприятиме вдосконаленню модернізації процесуальної форми касаційного провадження в цивільному процесі.

Список літератури: 1. *Біда К.М.* Касаційне провадження в господарському судочинстві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київ. нац. ун-т. – К., 2005. – 20 с. 2. *Зейкан Я.* «Хвороби» цивільного процесу. Підстави і порядок перегляду справ в касаційному порядку // Закон і бізнес. – 2003. – № 4. – С. 1, 4. 3. *Кац С.Ю.* Поняття і значення цивільно-процесуальної форми // Рад. право. – 1971. – № 5. – С. 70-74. 4. *Колтонюк Ю.* Судья-докладчик «дає добро» // Юрид. практика. – 2008. – № 3 (525). – С. 10. 5. *Комаров В.В.* Проблеми уніфікації та диференціації судових процедур // Питання удосконалення

судової системи України: Матер. наук.-практ. конф. / Голов. ред. Ю.В. Баулін. – Х.: Кросс-срууд, 2007. – С. 29-32. **6.** Конституція України: Наук.-практ. коментар / Редкол.: В.Я. Тацій, Ю.П. Бітяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Х.: Право, Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 808 с. **7.** Лесницкая Л.Ф. Некоторые проблемы пересмотра судебных постановлений в суде общей юрисдикции // Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов / Под ред. Л.Ф. Лесницкой, М.А. Рожковой. – М.: Статут, 2008. – С. 360-378. **8.** Луспеник Д.Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. – Х.: Харків юрид., 2005. – 432 с. **9.** Песков В. Пересмотру – «правовую определенность». О необходимости ограничения прав истца при новом рассмотрении дела в хозяйственном процессе // Юрид. практика. – 2007. – № 48. – С. 21. **10.** Томина А.П. Некоторые аспекты реализации принципа состязательности в кассационной и надзорной инстанциях по ГПК РФ // Актуальные проблемы российского права: Сб. науч. тр. / Отв. ред. И.М. Мацкевич. – Вып. 1. – М.: ООО «Полиграф ОПТ», 2005. – С. 203-210. **11.** Хрусталь В. Кассация в гражданском судопроизводстве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Тбилис. гос. ун-т, 2004. – 96 с. **12.** Шевчук П. Касаційне оскарження судових рішень у цивільних справах // Уряд. кур'єр. – № 92. – С. 16.

Надійшла до редакції 18.11.2009 р.

УДК 343. 1: 343. 234

С.В. Давиденко, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ З ПОТЕРПІЛИМ

На сучасному етапі реформування вітчизняного законодавства, зміни пріоритетів кримінально-правової політики держави особливого теоретичного значення набувають питання диференціації процесуальної форми, створення нових інститутів, здатних забезпечити успішне вирішення завдань кримінального судочинства. Одним з них є передбачений Кримінальним і Кримі-

нально-процесуальним кодексом України (далі – КК і КПК) інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого (підсудного) з потерпілим (ст. 46 КК, ст. 8 КПК). Необхідність його запровадження як альтернативного способу розв'язання кримінально-правових конфліктів з метою посилення при цьому ролі потерпілого зумовлено такими тенден-